

Rekening houden met verschillen bij het vak Nederlands Praktijkervaringen met opbrengstgericht werken

Hoe stel je de verschillen in taalvaardigheid tussen leerlingen vast? En hoe verzorg je vervolgens taalonderwijs dat optimaal rekening houdt met deze verschillen? In het SLO-project *Opbrengstgericht maatwerk werken SLO* en onder andere het Twickel College samen om deze vragen te beantwoorden. Een verslag vanuit de praktijk.

FLOOR MATERS & TIDDO EKENS

Opbrengstgericht werken is een aanpak om de kwaliteit van onderwijs doorlopend te verbeteren. Door prestaties van leerlingen op de voet te volgen en te analyseren, kan de docent beter zijn lessen afstemmen op de verschillende onderwijsbehoeften van de leerlingen. De Inspectie van het Onderwijs meldt dat in 2013 slechts acht procent van de scholen voldoende scoort op alle indicatoren van opbrengstgericht werken en dat maar een kwart van de scholen de analyse van leerlingprestaties gebruikt voor de vormgeving van hun onderwijs. In het *Actieplan Beter Presteren* (2011) is de ambitie geformuleerd dat in 2015 minstens 50 procent van de vo-scholen opbrengstgericht werkt. Voor 2018 is dat streefpercentage gesteld op 90 procent. De kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde/rekenen lopen voorop in deze ambitie, omdat deze vakken cruciaal zijn als voorspellers van schoolsucces van leerlingen.

Belangrijke onderdelen van opbrengstgericht werken zijn de analyse van leerlinggegevens en het bieden van differentiatie in de klas. Maar hoe houd je rekening met verschillen in een groep van dertig leerlingen, in een gewoon leslokaal terwijl je die groep slechts enkele lessen per week ziet? Het SLO-project *Opbrengstgericht maatwerk* zoekt samen met een aantal pilotscholen naar praktische antwoorden op deze vraag. Dat gebeurt voor verschillende vakken, onder andere het vak Nederlands.

In dit artikel beschrijven we de ervaringen op het Twickel College met opbrengstgericht werken en differentiatie binnen het vak Nederlands. Floor Maters is docente Nederlands in de onderbouw en verzorgt onderwijs voor vmbo-bk/lwoo tot en met havo/atheneum. Tiddo Ekens begeleidt namens SLO het Twickel College om te kijken hoe met de huidige 'uren en spullen' rekening gehouden kan worden met verschillen tussen leerlingen. Om handen en voeten te geven aan opbrengstgericht werken ontwikkelde SLO met de pilotscholen een drie-fasemodel, waarin achtereenvolgens doelen stellen, meten en maatwerk bieden aan de orde komen. Wij beschrijven onze ervaringen tijdens deze drie fasen.

Doelen stellen

Gericht meten en maatwerk bieden kan alleen als je als sectie Nederlands precies weet wat je wil bereiken. Dat betekent doelen stellen: op lesniveau en op jaarniveau. Op de onderbouwfdeling van het Twickel College in Borne is systematisch gekeken naar de lesmethode en aanvullende leermiddelen. Welke lesdoelen en inhoud komen aan de orde? Welke koppeling is er met de referentieniveaus, de kerndoelen, de tussendoelen en de eindtermen? Voor het vak Nederlands betekent dit al snel dat het bureau vol ligt met beschrijvingen van wat leerlingen moeten kunnen. Een vertaling van de leerstof naar de lesdoelen is daardoor niet altijd snel gemaakt.

In de pilot zijn de concept-tussendoelen Nederlands

een handzaam instrument om het onderwijsaanbod in de onderbouw onder de loep te nemen (<www.slo.nl/nieuws/00291>). Deze tussendoelen beschrijven kort en bondig wat leerlingen aan het eind van leerjaar 2 in het vmbo en eind leerjaar 3 havo/vwo moeten kunnen. Het scannen van het onderwijsaanbod aan de hand van deze doelen leidt op het Twickel College tot unanieme conclusies. Zo blijken spelling en grammatica in principe voldoende aan de orde te komen maar moet het onderhoud van deze vaardigheden wel verbeterd worden. Woordraadstrategieën en het lezen van studieteksten komen eigenlijk te weinig aan bod. Voor de sectie is dat een signaal om de lessen aan te passen.

Meten

Op basis van de beschikbare (tussen)doelen voor het vak Nederlands kan een sectie Nederlands gerichte keuzes maken in de gebruikte leermiddelen. Maar differentiëren kan pas echt als de verschillen tussen leerlingen in een klas zijn vastgesteld. Op het Twickel College zijn de volgende meetinstrumenten ingezet om deze verschillen in kaart te brengen:

- toetsen *Op niveau* en *Nieuwsbegrip*;
- methodeonafhankelijke toets *Diataal* voor lezen en woordenschat;
- observaties van de docent;
- onderwijsleergesprekken met korte ja/nee-vragen of oefenopdrachtjes.

In de pilot blijkt hoe lastig het is om toetsuitslagen eenduidig te interpreteren. Een slechte score kan veel oorzaken hebben. Soms gaat het mis door een onbekende vraagstelling, soms door persoonlijke problemen van de leerling, soms doordat er tijdens de afname iets is misgegaan. Vooral bij methodeonafhankelijke toetsen als *Cito Volgsysteem* en *Diataal* kan het laatste het geval zijn. Voor deze toetsen krijgen leerlingen geen cijfer voor het rapport, terwijl het afnamemoment vaak aan het eind van het jaar ligt. Hierdoor bestaat het risico dat leerlingen de toets niet serieus nemen. Een uitleg over het belang van de toets, zowel aan leerlingen als ouders, is daarom aan te raden. De boodschap kan simpel zijn: de toets is belangrijk om de leerling beter taalonderwijs te kunnen bieden. De leerling wordt niet afgerekend op een score maar wordt door de meting verder geholpen en kan een hoger taalniveau bereiken.

Landelijke gestandaardiseerde toetsen bieden het voordeel dat leerlingen vergeleken kunnen worden met andere leerlingen van andere scholen in dezelfde leerweg. Ook kan de groei in taalvaardigheid over meerdere jaren preciezer in beeld gebracht worden. De sectie

Nederlands wordt dankzij deze cijfers bevestigd in de kwaliteit van haar taalonderwijs. Toch blijken de analyse en de interpretatie van de scores in de praktijk tot problemen te leiden. De uitslagen maken niet duidelijk welke opdrachten en welke teksten voor de leerlingen meer of minder problematisch waren. Ook is er een verschil tussen onderwijsaanbod en toetsvorm. Zo werken *Cito Volgsysteem* en *Diataal* met langere teksten, vaak ook studieteksten, waarover meerkeuzevragen worden gesteld. Zowel de langere (studie)tekst als de meerkeuzevraag komt in de lesmethode Nederlands minder vaak voor dan in de toetsen. Dit zou de score op de toets negatief kunnen beïnvloeden. Tot slot is het lastig om op basis van percentielscores of vaardigheidsscores een vakinhoudelijke uitspraak over het taalniveau van de leerling te doen, dus preciezer dan dat de leerling op 1F of bijna op 2F zit. Ondanks deze bezwaren geven methodeonafhankelijke toetsen wel een goed signaal waar de leerling globaal staat en welke leerlingen sterk, gemiddeld of zwak zijn in een bepaalde taalvaardigheid.

Methodetoetsen geven, zo laat de pilot op het Twickel College zien, een goed beeld van de inhoudelijke knelpunten bij leerlingen. De reden is voor de hand liggend: docenten kijken de toets zelf na. Zo blijkt uit een toets *Nieuwsbegrip* dat leerlingen onvoldoende scores op drie vaardigheden: woordenschat, hoofd- en bijzaken onderscheiden en het lezen van schematische informatie. Voor de school is dit een aanwijzing dat deze vaardigheden extra onder de aandacht moeten worden gebracht.

De waarde van toetsen wordt pas echt zichtbaar als de docent ook zijn eigen kwaliteiten inschakelt. Door intensief rond te lopen in de klas en door gesprekken aan te gaan met leerlingen wordt het beeld van de toetsen bevestigd of juist ontkracht. Met andere woorden, docentobservaties zijn een krachtig instrument om de voortgang te peilen. Een gesprek met leerlingen over een toets blijkt ook waardevol: leerlingen geven vrij precies aan wat hun hoge of lage uitslag verklaart en met welke vakonderdelen zij moeite hebben. Mooie bijvangst: leerlingen geven ook aan welke lessen zij prettig en nuttig vinden.

Maatwerk bieden

Als de verschillen tussen leerlingen in kaart gebracht zijn, kunnen lesinhoud en werkvormen hierop worden aangepast. Dat is de derde fase in de cyclus van opbrengstgericht werken: maatwerk bieden ofwel differentiëren. Individueel maatwerk is te veel gevraagd in het voortgezet onderwijs. De docent Nederlands in het voortgezet onderwijs bedient wekelijks immers al gauw

150 leerlingen, die hij slechts in drie of vier lessen van nog geen uur voorbij ziet komen. De Inspectie ziet differentiëren niet voor niets als een complexe vaardigheid en stelt dan ook vast dat slechts een derde van de docenten varieert in instructie en in verwerking. Op het Twickel College is de proef op de som genomen. Als individueel maatwerk niet mogelijk is, op hoeveel niveaus kan dan wel in de klas gedifferentieerd worden? Welke differentiatie is wel haalbaar, zonder dat de docent belast wordt met extra voor- en nawerk?

Door middel van trial-and-error zijn tal van werkwijzen beproefd. De ervaring leert dat docenten het niveau van leerlingen beter kunnen inschatten nadat ze ongeveer twee maanden deze leerlingen in de les hebben meegemaakt. In combinatie met toetsuitslagen ontstaat er dan een consistent beeld van de meeste leerlingen.

De volgende werkwijzen voor differentiatie zijn in de pilotlessen als succesvol en laagdrempelig ervaren:

- Leerstof op niveau: bied leerstof lezen en spelling op twee niveaus in dezelfde klas aan (*Nieuwsbegrip B en C*, *Beterspellen.nl* op 1F en 2F, *Beetjespellen.nl* voor dyslectische leerlingen).
- Vijf docentrollen: maak gebruik van de vijf rollen van de leraar als basis om te kunnen differentiëren: gastheer, presentator, didacticus, pedagoog, afsluiter (<www.cps.nl>).
- Model directe instructie: hanteer het model directe instructie met nadruk op doelen stellen in lesopening en -afsluiting.
- Extra instructie op maat: organiseer verlengde instructie achter in de klas of voorinstructie voor zwakkere leerlingen ('flipping the classroom').
- Werkvormen: pas activerende werkvormen toe om leerstof op het eigen niveau te verwerken, met hulp van medeleerlingen: check-in-duo's, denken-delen-uitwisselen en de expertwerkvorm.
- Keuzevrijheid: laat de leerlingen zelf de volgorde van opdrachten kiezen, of laat een keuze maken uit een aantal gegeven opdrachten; laat leerlingen eventueel ook zelf kiezen of ze extra uitleg en ondersteuning willen, of dat ze juist een moeilijker niveau willen proberen.
- Tempodifferentiatie: leg een keuzeopdracht klaar voor leerlingen die sneller klaar zijn of het niveau beheersen.
- Tafelgroepen: werk met tafelgroepen, hetzij homogeen (*peer learning*), hetzij heterogeen (*tutor learning*).
- Modelling: maak gebruik van *modelling* in het onderwijsleergesprek: hardop voordoen, samen doen, nadoen. Deze werkwijzen zijn niet nieuw. Wel nieuw is de context van opbrengstgericht werken waarbinnen ze worden in-

Zeven tips voor opbrengstgericht werken en differentiatie bij Nederlands

De volgende tips beschrijven kort de aanpak die het Twickel College in samenwerking met SLO voor het vak Nederlands gevolgd heeft:

1. Kies de vakonderdelen waarvoor differentiatie het meest noodzakelijk en gewenst is. Op welke vakgebieden zijn de verschillen tussen leerlingen in één klas het grootst?
2. Analyseer en interpreteer in ieder geval twee keer per jaar de verschillen tussen leerlingen op basis van toetsen. Doe dit in pakweg drie minuten per groep en deel de leerlingen in drie subgroepen in: zwak, gemiddeld en sterk.
3. Sla op basis van de doelen voor het vak Nederlands leerstof of opdrachten over en voeg andere leerstof of opdrachten op maat toe.
4. Differentieer in verwerking door opdrachten op verschillende niveaus voor verschillende subgroepen aan te bieden. Zowel huidige lesmethodes (inclusief extra werkboeken en digitaal oefenmateriaal) als aanvullende leermiddelen bieden deze mogelijkheid. Doe eerst ervaring op met twee subgroepen. Het differentiëren in drie of meer subgroepen vergt aanzienlijk meer voorbereiding en organisatie.
5. Differentieer in instructie door de mogelijkheid van een verlengde instructie of voorinstructie aan te bieden.
6. Varieer in werkvormen die differentiatie mogelijk maken zoals individuele begeleiding, *modelling*, check-in-duo's en denken-delen-uitwisselen. Deze werkvormen stellen de docent bovendien in staat om de leerlingen te observeren en preciezer de verschillende niveaus vast te stellen.
7. Bespreek de leerstofkeuzes en de lesorganisatie periodiek met de vakcollega's. Stem waar nodig de aanpak onderling af en pas deze aan als dat nodig is op basis van de toetsresultaten.

gezet. Door per les duidelijke, concrete doelen te formuleren vindt keuze van leerstof en werkvormen gerichter plaats. En doordat er meer inzicht is in verschillen tussen leerlingen, kan leerstof en didactiek gerichter op de onderwijsbehoefte van de leerling worden afgestemd. Docenten in de pilotschool vinden de aanpak organisatorisch uitvoerbaar, ze hebben een scherper beeld van de taalniveaus in de klas, terwijl leerlingen positief reageren op het werken in verschillende niveaus in de klas. Beter leerlingen geven aan dat ze zich minder vervelen, terwijl zwakkere leerlingen juist aangeven beter aan te kunnen haken bij de rest van de klas. Of zoals een leerling het zegt: 'Gaan we vaker zo werken?' ■

Op de website <<http://opbrengstgerichtmaatwerk.slo.nl>> vinden docenten handige achtergrondinformatie en beproefde instrumenten voor het vak Nederlands.